

С. О. Плахотнюк

Велика Британія, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії (Great Britain, United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland) - острівна держава у Північно-Західній Європі. Включає 4 історико-географічні області: Англія, Шотландія, Вельс (острів Велика Британія та прилеглі острови) та Північна Ірландія (частина острова Ірландія). Території з особливим статусом: Нормандські острови (120 км², 162 тис. жит.), острів Ман (572 км², бл. 75 тис. жит.); залежні території: Гібралтар, Анвила, Бермудські, Фолклендські та Кайманові острови, Монсеррат, Туркс і Кейкос, острів св. Єлени, Британські території в Індійському океані. Площа 244,8 тис. км². Населення 59,561 млн осіб (2004): англійців - 83,6 %, шотландців - 8,6 %, ірландців - 2,9 %, валлійців - 4,9 %, проживають також індійці, пакистанці, китайці, араби, африканці. Державна мова - англійська. Віросповідання: протестантизм (близько 50 % належать до Англіканської Церкви), католицизм (11 %), іслам (3 %). Столиця і найбільше місто - [Лондон](#) (насел. 7,42 млн осіб). Інші великі міста: Бірмінгем, Лідз, Глазго, Шеффілд, Единбург, Ліверпуль, Манчестер, Бристоль, Кардіфф.

Державний устрій - конституційна монархія. Королівська влада є лише почесною (напр., король не має права вето ще від поч. 18 ст.). Виконавча влада належить Прем'єр-міністру, який очолює основну партію в Парламенті та уряд (характерно, що існування КМ писаними джерелами конституційного права фактично не передбачене). Законодавча влада належить Парламенту, який складають Палата лордів і Палата громад, а також монарх. 650 членів Палати громад обирають на 5 років; від 1998 скасовано право успадкування місць у Палаті лордів. Від 1952 королева

В. Б. – Єлизавета II. Після 2-ї світової війни уряд почергово формували лейбористи (1945–51, 1964– 70, 1974–79, від 1997 – на чолі з [Т. Блером](#)) і консерватори (1951–64, 1970–74, 1979–97). Грошова одиниця – фунт стерлінгів. В. Б. очолює Співдружність Націй (форма економічних та господарських зв'язків В. Б. з її колишніми колоніями у складі 53-х країн).

Назва «Британія» вперше трапляється в Юлія Цезаря (55 до н. е.), який намагався встановити контроль над цією територією. До складу ж Рим. імперії британ. острови, крім північної частини (сучасна Шотландія), увійшли 43 і перебували там до 410 (як провінція Британія). Римлян витіснили кельти, англійці, сакси та інші племена. 597–687 запроваджено християнство. Від 793 населення острова зазнало численних нападів вікінгів. Наприкінці 9 ст. король Вассексу Альфред Великий зупинив данську інвазію, що дало змогу королю Ательстану об'єднати Англію і згодом Малькольму II – Шотландію. 1016–42 – данське панування. 1066 Англію захопив нормандський герцог Вільям I Завойовник, встановивши сильну централізовану владу і феодальний устрій. Від 11 ст. Шотландія – під керівництвом англійського трону, наприкінці 12 ст. Генрі II захопив Ірландію. 1215 король Іоан Безземельний підписав Велику Хартію Вольностей, що і нині є однією з головних частин конституції країни, згодом було запроваджено Парламент. 1284 Едвард захопив Вельс. 1314 Роберт Брюс здобув незалежність Шотландії, яку Англія визнала тільки 1328. У 1337 Англія розпочала війну з Францією, що тривала до 1453. Внаслідок Столітньої війни з Францією втратила території, які завоювала в 12 ст. Розвиток товарно-грошових відносин і боротьба селянства (повстання Вота Тайлера 1381 та ін.) призвели (у 15 ст.) до майже повної ліквідації залежності селян. У середині 15 ст. між йоркськими та ланкастерськими нащадками Едварда III розгорнулася війна за англійський трон (т. зв. Війна Троянд), що скінчилася 1485 коронацією Генрі VII з династії Тюдорів (правила до 1603). У 1534 Генрі VIII проголосив себе главою Англійської Церкви. Під час правління королеви Єлизавети I (1558–1603) Англія стала великою морською державою і здобула значні за територією колонії на кількох континентах. 1603, коли шотландський король Яків VI був коронований на англійський престол як король Яків I, Шотландія та Англія фактично об'єдналися в одну державу. Однак Королівство В. Б. було проголошене після підписання акту про об'єднання 1707 зі столицею в Лондоні. Конфлікт між династією Стюартів і Парламентом призвів до громадянської війни 1642–49, в результаті якої було проголошено республіку на чолі з О. Кромвелем. Англійська революція забезпечила утвердження капіталізму. 1660 монархія була відновлена, права короля значно обмежені і повнота влади фактично перейшла до Парламенту. 1714–1914 – правління ганноверської династії. Наприкінці 17 ст. сформувалися політичні фракції – торі і вігі, які у серед. 19 ст. трансформувалися у Консервативну та Ліберальну партії. Тривала

боротьба з Францією за торговельну і колоніальну гегемонію завершилася у 18 ст. перемогою Королівства В. Б., були захоплені великі території в Індії та Північній Америці. Внаслідок війни за незалежність в Північній Америці 1775–83 тринадцять північноамериканських колоній відділилися і утворили незалежну державу – США. Однак наприкінці 18 ст. В. Б. значно зміцнила свої позиції у Канаді та Індії. 1801 до королівства приєднано Ірландію.

Після розгрому наполеонівської армії В. Б. зміцнила свої позиції як однієї з провідних європейських держав і згодом розширила свої колоніальні володіння (захопила Австралію, Нову Зеландію, значні території у Бірмі, Південній Африці, завершила захоплення Індії, Кіпру, Єгипту), що особливо зросло в часи правління королеви Вікторії (1837– 1901). Посилення визвольного руху в колоніях змусило В. Б. створити систему домініонів (перший – Канада, від 1867). Після 1-ї світової війни В. Б. перебувала у тяжкому економічному становищі, що дало змогу Ірландії (крім північної частини) 1921 проголосити незалежність.

Під час 2-ї світової війни В. Б. брала участь у воєнних діях на боці антигітлерівської коаліції (військовий кабінет очолював Прем'єр-міністр В. Черчилль). Після 1945 у країні відбулася націоналізація частини економіки і розбудова соціального законодавства (у галузі медицини та соціального забезпечення). Від серед. 60-х рр. відбувається зростання економічних та суспільних (пресинг профспілок, хвилі страйків), а також національних (конфлікт у Північній Ірландії, вимоги автономії Шотландії та Вельсу) проблем. У 40–70-х рр. отримали незалежність майже всі британські колонії. Від 1969 у Північній Ірландії фактично велися воєнні дії. Прем'єр-міністр М. Тетчер (1979–90) здійснила неоліберальні реформи, які вивели країну з економічної кризи, припинила роль В. Б. як держави-опікуна. У серпні 1994 Ірландська республіканська армія (ІРА) оголосила про одностороннє припинення вогню і мирний процес, що розпочато між урядами В. Б. та Ірландії на поч. 90-х рр., однак невдоволені його результатами вояки ІРА 1996 відновили терористичну діяльність (2005 оголосили роззброєння).

Країна омивається водами Атлантичного океану, його морями – Північним і Ірландським; протоками Ла-Манш і Па-де-Кале відокремлена від материкової частини Європи. Берегова лінія розчленована глибокими затоками. На Північній Англії розташовані Пеннінські гори з найвищою точкою – г. Скафелл-Пайк (978 м над р. м.). На півдні від Пеннінських гір і на сході від Вельсу знаходиться рівнина, що займає більшу частину Центральної і Південної Англії. На крайньому Півдні острова – Дартмурські пагорби (бл. 610 м над р. м.). Найбільшими річками країни є Северн, Темза, Трент і Мерсі. Значну частину території Північної Ірландії займає рівнина, в центрі якої найбільше озеро В. Б. – озеро

Лок-Ней (390 км²). Найбільші ріки – Банн, Ерн, Фойл. Територія Шотландії здебільшого гориста. На півночі Шотландії у Ґрампіанських горах знаходиться найвища точка Сполученого Королівства – г. Бен-Невіс (1344 м над р. м.). У Пд. Шотландії – Пд.-шотланд. височина. Гол. річки Шотландії: Клайд, Спей, Твід. Серед числен. озер – Лох-Ломонд, Лох-Несс і Лох-Оу. У центрі Вельсу лежить основний гірський масив – Кембрійські гори. Найвища точка – г. Сноудонія (вис. бл. 1085 м над р. м.). Головними річками Вельсу є Северн, Вай, Ді, Уск, Тейфі, Тиві. В Англії, Вельсі і Північній Ірландії м'який та вологий клімат, Шотландія є найхолоднішим регіоном В. Б. Середня температура січня від -3 до -7 °С, липня від +11 до +17 °С. Опадів до 3000 мм на Зх. і 750 на Пд. Сх. на рік. Ліси займають менше 1/10 тер. В. Б., основна частина – у північно-східній Шотландії та південно-східній. Англії. Найчастіше трапляються дуб, в'яз, бук, береза, сосна. Серед представників фауни – олень, лисиця, кролик, заєць, борсук, серед птахів – куріпка, голуб, ворон. Національні парки В. Б.: Лох-Ломонд, Троссакс, Дартмур, Ексмур, Пембрукшир-Коуст, Брекон-Біконс, Сноудонія, Пік-Дистрикт, Норфоук-Бродз, Йоркшир-Дейлс, Норт-Йорк-Мурс, Лейк-Дистрикт, Нортгамберленд. Серед корисних копалин – нафта, природний газ, кам'яне вугілля, торф, залізо, мідь, свинець, пірити, фосфорити, боксити, запаси яких досить обмежені.

В. Б. є однією з найрозвинутіших країн світу (за класифікацією ООН), поруч із США – найбільший експортер капіталу. Належить до «великої вісімки» провід. індустриал. країн світу. Доля промисловості у ВВП 26,3 %, с. господарства – 1,0 %. ВВП на одну особу складає 29,6 тис. дол. США (2004). Провідна галузь промисловості – машинобудування, зокрема й електротех. і радіоелектронне, транспортне, тракторно- та станкобудування. Розвинуті нафтопереробна, хімічна, текстильна, харчова промисловості. Військова промисловість спеціалізується на виробництві авіаракетної техніки, літаків, гелікоптерів, бойових кораблів (есмінці і фрегати), бронетанкової техніки. Понад 40 % промислової продукції експортується. Головна галузь сільського господарства – м'ясо-молочне та молочне скотарство. Тваринництво дає понад 80 % товарів сільськогосподарської продукції. Розвинуті птахівництво і рибальство. Вирощують пшеницю, ячмінь, цукровий буряк, картоплю, кормові культури, рапс. Основні морські порти: Лондон, Саллом-Во (Шетландські острови), Мілфорд-Гейвен, Мідлсборо, Ліверпуль, Манчестер, Глазго. Міжнародні аеропорти: Лондон, Бірмінгем, Ліверпуль, Манчестер, Глазго. В. Б. експортує нафту та нафтопродукти, машини й обладнання, автомобілі, озброєння, хімічні продукти, текстиль, імпортує сировину, продовольчі товари. Гол. зовнішньо-торговельні партнери: країни ЄС, США, Японія. В. Б. – чл. ООН, НАТО, ОБСЄ, ЄС, Організації економічного співробітництва і розвитку.

В. Б. багата на визначні пам'ятники історії та культури. У Північній Ірландії – це «Дорога Велетнів», гірське утворення на північному березі, що складається з декількох тисяч багатогранних базальтових колон висотою бл. 6 м. Згідно з легендою, воно було споруджене велетнями як частина дороги з Ірландії у Шотландію. У Белфасті – будинок муніципалітету; протестантський собор св. Анни, музей Альстера. В м. Інвернесс – замок 12 ст.; залишки форту 4 ст. У Глазго – собор св. Мунго (1136 – сер. 15 ст.); музей Глазго; одна з кращих у В. Б. худож. галерей – Келвінґров; музей Гантеріан (1807); ботан. сад; зоопарк. В Единбурзі – церква св. Маргарити (11 ст.); замок Касл-рок; королів. резиденція в Шотландії – палац Голіруд; собор св. Жіля (15 ст.); будинок шотланд. Парламенту (1639); будинок протестант. реформатора Дж. Нокса (бл. 1550); нац. галерея Шотландії; нац. портретна галерея Шотландії, королів. музей, музей сучас. історії, музей історії Шотландії. У Кардіффі – замок (11 ст.); церква св. Іоана Хрестителя (15 ст.); нац. музей Вельсу. У Стратфорді – будинок-музей Шекспіра, Королів. Шекспірівський театр. В Оксфорді і Кембриджі знаходяться університети (одні з найстаріших у Європі) з великою кількістю пам'яток архітектури 12 ст. У Лондоні – Британ. музей, де зберігаються всесвітньо відомі археол. знахідки, колекції картин, монет, медалей; Музей Вікторії і Альберта, де зберігаються зразки приклад. мистецтва майже всіх країн світу, всіх стилів і епох; музей історії Лондона з колекцією експонатів від часів Рим. імперії; галерея Тейт з колекціями британ. і європ. мистецтва кін. 19–20 ст.; нац. галерея з зібранням творів зх.-європ. живопису; Лондон. катівня – музей жахів середньовіччя з камерами тортур; музей мадам Тюссо – всесвітньо відомий музей воск. фігур; собор св. Павла (1675–1710); Лондон. вежа (1078) – музей. комплекс, в якому зберігаються коштовності Британ. корони; Вестмінстерське абатство (1065) – місце коронації британ. монархів; будинок Парламенту (1840–60) з годинник. баштою і дзвоном «Біґ-Бен» (1858); Букінґем. палац (1705) – королів. резиденція; Трафальґар. площа з колоною Нельсона; парки Гайд, Риджентс, Кенсінґтон. сади.

Українсько-британські зв'язки мають давню історію. Дружиною Володимира Мономаха була дочка англійського короля Гіта, з нею при князівському дворі в Києві з'явилися і перші англійці. У Києві 12 ст. були також шотландський монастир і церква. У 15 ст., після тривалої перерви, викликаної татаро-монгольською навалою, відновлено торговельні відносини з Англією, куди через Литву Балтійським морем експортувалося українське зерно. У 17 ст. в Оксфордському й Кембриджському університетах навчалися українські студенти (зокрема Юрій Немирич). 1648 О. Кромвель висловив свою солідарність з Б. Хмельницьким у зв'язку з його перемогами над поляками. В Англії пожвавився інтерес до України у зв'язку з війною Швеції у союзі з І. Мазепою 1709 проти Російської імперії. Гетьман П. Орлик, шукаючи союзників, підтримував зв'язки з

окремими англійськими політичними діячами. Проте культурних зв'язків і тим паче мовних контактів аж до 2-ї пол. 19 ст. між поневоленою Україною і В. Б. не існувало взагалі. Безпосередні зв'язки почали налагоджуватися після Кримської війни 1854–56 і скасування кріпацтва в Росії. 1869 англійські підприємці створили Новоросійське товариство кам'яновугільного, залізного й рейкового виробництва в Одесі, 1872 підприємець Дж. Юз заснував металургійний завод у Бахмутівському повіті, при якому виникло робітниче селище Юзівка (нині [Донецьк](#)). Згодом збільшено експорт українського зерна через чорноморські порти. На поч. 20 ст. англо-австрійський капітал вкладено у розбудову Дрогобицького нафтового басейну на Галичині.

До української тематики у В. Б. зверталися поет С. Батлер (один з перших), публіцист М.-М. Дові, письменники Дж. Джерард, С. Ейдін, історики Р. Ноулз, П. Ріко, Дж. Белл, мандрівник Дж. Маршалл, учений Е. Кларк. Активно популяризували український фольклор на британських теренах Б. Бересфорд, Дж. Борроу, Ф. Боденштедт, В. Ролстон, А. Вратіслав, Р. Бейн. Вагому роль у поширенні знань про українську мову і словесність відіграли українознавчі праці В. Морфілла. М. Драгоманов та І. Франко мали зв'язки з англійськими славістами, друкувалися у британській періодиці. Твори Т. Шевченка переклали Ф. Марчант, [Е.-Л. Войнич](#), П. Селвер, К. Робертс, Дж. Ліндзей, кращі здобутки англ. фольклору і літ-ри – І. Франко, М. Костомаров, П. Куліш, П. Свенціцький, Ю. Федькович, М. Старицький, М. Рильський, [М. Бажан](#), Д. Павличко, Л. Танюк та ін. В укр. перекладі опубл. і твори В. Шекспіра, Ч. Діккенса, Г. Веллса, А.-К. Дойла, Г.-Р. Гаггарда, Р. Кіплінга, Б. Шоу, Дж. Кітса, П.-Б. Шеллі, В. Теккерея, Т.-М. Ріда та ін. На теренах В. Б. творили [В. Бендер](#), [Богдан Бора](#), [Олександр Де](#), [Г. Дработ](#), С.-М. Фостун, [А. Легіт](#), М. Верес, [О. Воропай](#), [К. Зеленко](#), Г. Мазуренко, В. Свобода та ін.

Перша група українців, яка осіла у В. Б., складалася переважно з галичан, які наприкінці 19 ст. вирушивши до Америки, через брак коштів лишилися у Манчестері. 1911 до них приєдналося ще бл. 500 осіб з Галичини. Згодом значна їх кількість виїхала до Америки. 1929 створ. Укр. клуб (діяв до 2-ї світової війни). У 1930-х рр. Я. Макогін заснував Укр. інформ. бюро в Лондоні (дир. В. Кисилевський). 1932–34 група укр. монархістів видавала інформ. бюлетень про Україну «The Investigator» (ред. В. Коростовець). Однак загалом В. Б. у міжвоєн. період не була поміт. тереном політ. діяльності укр. емігрантів. Масова ж імміграція припала на час після 2-ї світової війни, 1946–47 сюди прибули бл. 6000 колиш. вояків польс. корпусу генерала В. Андерса, бл. 8400 солдатів і офіцерів дивізії «Галичина» та 21–25 тис. осіб (чверть із них – жінки), які прибули з таборів для біженців і переміщених осіб Німеччини (остарбайтери, в'язні концентрац. таборів та політ. втікачі з України). 1947 українцями В. Б.

створ. громад. організацію Союз українців Британії, а 1949 – Об'єдн. українців у В. Б., які з часом створили свої осередки укр. життя. 1979 у Лондоні засн. філію рим. Укр. катол. університету, яка стала одним із осередків укр. духовності й культури. 1970–91 укр. мову та літературу вивчали факультативно при школі славіст. і сх.-європ. студій Лондон. університету, від 1991 при школі з ініціативи П. Яцика створ. курс історії України, який викладав М. Бойцук, а нині – А. Вілсон. У 1990-х рр. розвинуто українознавчі програми в Бірмінгем. університеті, переважно в галузі політекономії. 1950 уперше організовано літні табори для укр. дітей, зокрема Пласту, Спілки укр. молоді. 1957 засн. укр. суботні школи. На 1966 їх діяло 43 (2473 учні і 217 вчителів), на 1986 – 13 (310 учнів і 72 вчителя), на 1990 – 16 (448 учнів і 72 вчителя). Допомогу укр. студентам надає Комісія допомоги укр. студентству, Укр. студент. спілка, які діють від 1947. Серед хорів на теренах В. Б. – [«Гомін»](#), [«Дніпро»](#), «Діброва», «Русалка Дністрова», «Трембіта», «Боян», «Заграва», «Верховина», «Волошки», серед танцювал. колективів – «Орлик», «Крилаті», «Говерла». 1947 засн. Укр. інформ. службу, 1987 – Укр. пресову агенцію. Видання творів і праць укр. дисидентів здійснила Укр. видав. спілка. 1948 побачив світ перший номер суспільно-політ. і наук.-літ. місячника ОУН(б) [«Визвольний шлях»](#). Об'єдн. українців у В. Б. видає тижневик «Українська думка», кварталник «The Ukrainian Review», ж. «Юні друзі». Серед громад. організацій – Ліга укр. православ. молоді, Укр. реліг. товариство св. Софії, товариства «Бойківщина» та «Гуцульщина», Легіон ім. С. Петлюри, Товариство укр. літераторів, Укр. комітет миру. Від 1948 у В. Б. діє УАПЦ, при якій богослужіння проводять у 6-и церквах. УАПЦ управляли Мстислав Скрипник, Володимир Дідович, від 1991 – Іван Дерев'янка. 1950 створ. ген. вікаріат УГКЦ на чолі з Олександром Малиновським, 1957 – екзархат на чолі з Вільямом Годфрі. Єпископами УГКЦ були також [Августин-Євген Горняк](#) (1963– 87), [Михаїл Кучм'як](#) (1989–2002), від 2002 – Павло Хомницький. 1968 освячено Укр. катол. собор у Лондоні. Нині у В. Б. – 14 парафій, 16 церков і 14 священників УГКЦ. У Лондоні функціонують музеї Т. Шевченка та С. Бандери, у Манчестері – А. Горської. Оскільки демогр. перепис у В. Б. не включає питань стосовно етніч. походження, то неможливо дати достатньо точної статистики про українців у країні. За різноманіт. даними українців у В. Б. – між 20-ма і 35-ма тисячами. Переважна більшість їх живе у пром. зонах на Пн. Англії та Мідлендсі. Бл. 30 % українців мешкає у Ланкешірі, переважно в Манчестері; 26 % – у Ноттінгемі, Ковентрі, Лестері та ін. містах у Мідлендсі; 26 % – у Йоркширі, головну у Брадфорді та Лідзі; 12 % – у Лондоні і Сауті; 4 % – в Шотландії, концентровано в Единбурзі та Дунді; 2 % – у Вельсі, головну у Кардиффі та Свансі. Так як на сьогодніш. день відбувається тенденція до асиміляції знач. частини другого і третього поколінь британ. українців та до слабкого припливу легал. емігрантів з України, укр. громада робить все для того, щоб зберегти свою нац.

першооснову, передаючи новим поколінням укр. мову, знання про Україну та її історію, укр. реліг. та культурні традиції. Від 1992 веде радіомовлення «Українська служба Бі-Бі-Сі». Нині В. Б. – один з найважливіших партнерів України в Європі. Дипломат. відносини України з В. Б. встановлені 10 січня 1992.

Фотоілюстрації

Рекомендована література

1. Коротка історія Британії / *A Concise British History*. К., 1999;
2. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії. Л., 1999;
3. 50-ліття «Пласту» у Великій Британії. Л., 1999;
4. Бідюк Н., Балацька Л. Освіта у Великій Британії / *Education in Great Britain*. Хм., 2000.

Бібліографічний опис:

Велика Британія, Сполучене Королівство Великої Британії і Північної Ірландії / С. О. Плахотнюк // *Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. - Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-32681>. - Останнє поновлення : 24 квіт. 2023.

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).